

ТОРГОВКІНА Олександра Олексіївна,
курсант Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

КОВАЛЬ Олесь Артурович,
доцент кафедри фінансового
забезпечення військ Військового
інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор філософії

РОСІЙСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Сучасна українська правова ідентичність формується в умовах війни, деколонізаційних процесів та європейської інтеграції. Багатовікове панування Московії, Російської імперії та СРСР спричинило глибоку деформацію правової свідомості населення, закріпивши правовий нігілізм, патерналістське ставлення до держави та недовіру до права як до цінності. У цих умовах особливої актуальності набуває аналіз впливу російської правової культури на сучасну українську правову ідентичність та пошук механізмів її подолання через утвердження європейських цінностей, реформу освіти та державної служби.

Починаючи з ліквідації автономії Гетьманщини та запровадження імперських інститутів управління, українські землі поступово інтегрувалися в російський правовий простір, де право розглядалося насамперед як інструмент зміцнення державної влади, а не як засіб захисту прав людини. В умовах Російської імперії та згодом СРСР утверджувалася авторитарна, репресивна модель права, що підпорядковувала закон політичній доцільності та волі правлячої еліти. Така традиція сформувала стійке уявлення про «силову» природу права та домінування держави над особою.

Радянський період посилив ці тенденції: право стало складовою ідеологічного апарату, а судова система – інструментом репресій і контролю. Формально декларуючи «законність», радянська держава фактично толерувала подвійні стандарти, вибіркоче застосування норм і підміну правових механізмів партійно-адміністративними рішеннями. У результаті в масовій свідомості закріпився стереотип, що закон – це не універсальне правило, а те, «як вирішить влада» або «як домовишся».

До базових рис російської правової культури, які суттєво позначилися на українській правосвідомості, належать: правовий нігілізм, патерналізм, домінування неформальних практик, корупційність і низький рівень поваги до індивідуальної гідності.

Правовий нігілізм проявляється в недовірі до можливості справедливого застосування закону, у схильності сприймати норми як такі, що існують «лише на папері», а також у готовності обходити їх за допомогою корупційних схем чи особистих зв'язків. Патерналістська установка, успадкована від імперської та радянської традиції, орієнтує громадян на очікування рішень «згори» замість активного використання юридичних механізмів захисту своїх прав.

У суспільній свідомості тривалий час домінував образ закону як засобу покарання, а не захисту. Це підсилювалося практикою вибіркового правозастосування, коли «своїм» дозволялося більше, ніж «чужим», а «право сили» нерідко брало гору над «силою права». Усе це сформувало руйнівні стереотипи: переконання у безкарності «сильних світу цього», безсенсовності оскарження дій влади, марності звернення до суду.

З проголошенням незалежності Україна задекларувала відхід від радянської правової моделі та орієнтацію на демократичні цінності. Прийняття Конституції України 1996 року закріпило принципи верховенства права, поділу влади, пріоритету прав і свобод людини, що започаткувало формування нової правової ідентичності, відмінної від російської. Водночас інституційна й ментальна інерція радянсько-російської традиції істотно гальмувала ці процеси.

Після 2014 року європейський вектор розвитку був остаточно закріплений як стратегічний вибір держави, що знайшло відображення і в конституційних змінах. Судова реформа, створення нових антикорупційних органів, запровадження конкурсних процедур у державній службі, розвиток системи адміністративного судочинства – усе це стало кроками до відриву від російської моделі «телефонного» та корупційного правосуддя. Водночас опір старих еліт, корупційні практики та низька правова культура частини населення свідчать, що трансформація правової ідентичності є довготривалим і суперечливим процесом.

Повномасштабна агресія РФ у 2022 році посилила запит українського суспільства на справедливість, підзвітність влади та реальне верховенство права. Відмова від усього «російського» в гуманітарній сфері супроводжується активною деколонізацією правового мислення: зростає нетерпимість до корупції, суспільство уважніше стежить за судовими рішеннями, поширюється вимога рівності всіх перед законом.

Ключовим інструментом подолання російської правової спадщини стала орієнтація на європейські стандарти верховенства права, прав людини та належного врядування. Адаптація законодавства до *acquis* ЄС, участь у європейських механізмах захисту прав людини, посилення ролі Конституційного Суду та адміністративної юстиції сприяють поступовому утвердженню права як вищої цінності, а не як «розпорядження влади».

Важливу роль відіграє реформування юридичної освіти: перехід від формального засвоєння норм до вивчення принципів верховенства права, прав людини, практики Європейського суду з прав людини, розвиток критичного мислення та етичної відповідальності майбутніх юристів. Через оновлення

навчальних програм, інтеграцію європейських підходів до праворозуміння та підготовку нових наукових кадрів поступово долаються стереотипи, успадковані від радянської догматики.

Не менш значущою є реформа державної служби: запровадження прозорих конкурсів, професійних стандартів, антикорупційних обмежень, інститутів декларування та контролю за статками посадових осіб. Це сприяє зміні моделі поведінки службовців – від «начальника-розпорядника» до «служителя публічного інтересу». Таким чином, європейські цінності не лише декларуються в законах, а й поступово втілюються в адміністративній практиці.

Багатовікове панування російських державних утворень на українських землях сформувало деформовану правову свідомість, позначену правовим нігілізмом, патерналізмом і недовірою до інститутів. Ця спадщина й досі впливає на повсякденні правові практики та суспільні очікування. Водночас обраний Україною європейський вектор, конституційні зміни, реформи судової системи, державної служби та юридичної освіти створюють основу для поступового утвердження нової, європейсько орієнтованої української правової ідентичності. Її зміцнення можливе лише за умови послідовної деколонізації правосвідомості, подолання імперських і радянських стереотипів та реального втілення принципу верховенства права в суспільному житті.

Список використаних джерел

1. Приходько Л. Культурна політика Комісії Європейського Союзу. *Архіви України*. 2020. № 3. С. 7–31. DOI: 10.47315/archives2020.324.007.
2. European Council. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022.
3. Kochenov D. V., Basheska E. Ukraine and the EU Enlargement: What Is the Law and Which Is the Way Forward? / пер. з англ. А. Малишева. *Наукові записки НаУКМА*. Серія «Юридичні науки». 2025.
4. Москаленко О. В. Перспективи членства України в ЄС: правові вигоди та дискусії. *Actual Problems of Innovative Economy and Law*. 2025.
5. Perederii O. S. Інноваційні перетворення національної правової системи України як умова участі в європейських політиках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2024. Вип. 37. С. 51–57.
6. Yara O. Impact of European integration processes on judicial reform in Ukraine. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2024.
7. Kazik T. Judicial reform in Ukraine as an important step on the way to the state's membership in the European Union. *Constitutional and Legal Academic Studies*. 2023.

